

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری

عنوان:

حقوق مالکیت فکری در سرمایه گذاری

مستقیم خارجی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید یاسر ضیایی

نگارنده:

سعیده جوادی

پاییز ۱۳۹۲

تقدیم به :

مقدسترین واژه ها در لغت نامه قلبم

مادر مهربانم که زندگی ام را مادیون مهر و عطوفت او

می دانم.

پدرم کوهی استوار و حامی من در طول تمام زندگی.

با تشکر و سپاس فراوان از :

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر سید یاسر ضیایی که

راهنمایی های بی دریغشان همواره راهگشایم بوده

است.

چکیده

حقوق مالکیت فکری عاملی مهم در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی است، تقویت مبانی حقوق مالکیت فکری برای جذب سرمایه گذاری خارجی نیازمند تعیین نسبت حقوقی میان حقوق مالکیت فکری و سرمایه گذاری خارجی است. نظام حقوق مالکیت فکری متشکل از کنوانسیون های بین المللی مختلف است که مهمترین آنها موافقت نامه تریپس است که به عنوان حداقل استاندارد بین المللی حمایت از حقوق مالکیت فکری عمل می کند و نظام حقوق بین الملل سرمایه گذاری که متشکل از معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری و موافقت نامه های تجارت آزاد منطقه ای و دوجانبه است که امروزه عامل مهمی در تنظیم سرمایه گذاری های خارجی هستند. مالکیت فکری به عنوان مصداقی از سرمایه خارجی در تعاریف سرمایه خارجی موافقت نامه های سرمایه گذاری به رسمیت شناخته می شود. سرمایه خارجی بودن مالکیت فکری مستلزم آن است که از حمایت های ارائه شده در موافقت نامه های سرمایه گذاری بهره مند شود. استانداردهای حمایتی ارائه شده در موافقت نامه های سرمایه گذاری بالاتر از تریپس است و با عنوان تریپس پلاس ذکر می شوند. رفتار ملی و ملت کاملت الوداد گنجانده شده در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری بدون استثنائات مندرج در موافقت نامه تریپس است و اعمال حمایت نسبت به مالکیت فکری را افزایش می دهد و رفتار منصفانه و عادلانه نیز به عنوان استاندارد حمایتی که در تریپس وجود ندارد در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری جهت حمایت از سرمایه گذاری خارجی از جمله مالکیت فکری اعمال می شود. شرط انتقال تکنولوژی و شرط داوری مندرج در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری که در موافقت نامه های دوجانبه سرمایه گذاری جنبه عملی می یابند بررسی می شود و مزایا و معایب آن نسبت به مالکیت فکری بیان می شود. علاوه بر این مهمترین حمایت ارائه شده توسط معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری به سرمایه گذاری خارجی که مالکیت فکری نیز جزئی از آن است مسئله حمایت در برابر مصادره است، خصوصاً مصادره غیرمستقیم که در شرایط مورد امکان طرح دعوی مصادره غیر مستقیم حقوق مالکیت فکری را در مواردی چون لیسانس اجباری و ابطال حق اختراع بوجود می آورد و در نهایت نیز تعاملات و تعارضات موجود میان موافقت نامه تریپس و معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری بررسی می شود.

واژگان کلیدی: حقوق مالکیت فکری، سرمایه گذاری خارجی، معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری

فهرست مطالب

مقدمه	۱
تبیین موضوع	۱
تعریف مسئله و سؤال های اصلی تحقیق	۴
فرضیه های تحقیق	۶
سابقه و پیشینه تحقیق	۶
ضرورت انجام تحقیق	۷
هدف ها و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق	۷
روش تحقیق	۷
سازماندهی تحقیق	۸

بخش اول : تعاریف و کلیات

مبحث اول : مفاهیمی از حقوق مالکیت فکری و حقوق بین الملل سرمایه گذاری	۹
گفتار اول : حقوق مالکیت فکری	۹
بند اول : مفهوم حقوق مالکیت فکری و انواع آن	۹
بند دوم : حقوق مالکیت فکری در صحنه بین الملل	۱۰
بند سوم : اهمیت اقتصادی حقوق مالکیت فکری	۱۱
گفتار دوم : حقوق بین الملل سرمایه گذاری	۱۴
بند اول : انواع سرمایه گذاری خارجی	۱۴
الف) سرمایه گذاری غیر مستقیم خارجی	۱۴
ب) سرمایه گذاری مستقیم خارجی	۱۵
بند دوم : موافقت نامه های سرمایه گذاری بین المللی	۱۸
الف) معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری	۱۸
۱. سابقه تاریخی معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری	۱۹
۲. محتوای معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری	۲۲

۲۳	ب) موافقت نامه های تجارت آزاد
۲۳	۱. سابقه تاریخی موافقت نامه های تجارت آزاد
۲۴	۲. محتوی موافقت نامه های تجارت آزاد (بخش سرمایه گذاری)
۲۵	ج) موافقت نامه های دوجانبه سرمایه گذاری
۲۷	مبحث دوم : جایگاه حقوق مالکیت فکری در موافقت نامه های سرمایه گذاری
۲۷	گفتار اول : جایگاه مالکیت فکری در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری
۲۸	بند اول : در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری سنتی
۲۹	بند دوم : در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری نوین
۳۲	گفتار سوم : جایگاه مالکیت فکری در موافقت نامه های تجارت آزاد
۳۳	گفتار سوم : جایگاه مالکیت فکری در موافقت نامه های دوجانبه سرمایه گذاری
۳۳	بند اول : موافقت نامه انتقال تکنولوژی
۳۶	بند دوم : موافقت نامه لیسانس
۳۸	بند سوم : قرارداد فرانچایز
۴۰	مبحث سوم : جایگاه حقوق مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران
۴۰	گفتار اول : وضعیت حقوق مالکیت فکری در ایران
۴۱	گفتار دوم : جایگاه حقوق مالکیت فکری در موافقت نامه های سرمایه گذاری ایران
	بخش دوم : قلمروی حمایت از حقوق مالکیت فکری در حقوق بین الملل
	سرمایه گذاری خارجی
۴۵	مبحث اول : حقوق مالکیت فکری به عنوان مصداقی از سرمایه خارجی
۴۵	گفتار اول : آثار سرمایه خارجی بودن حقوق مالکیت فکری
۴۷	گفتار دوم : تعاریف سرمایه خارجی
۵۴	گفتار سوم: انطباق حقوق مالکیت فکری با تعاریف سرمایه خارجی
۵۸	گفتار چهارم: حقوق مالکیت فکری به عنوان یک سرمایه گذاری منحصر به فرد
۶۰	بند اول : حقوق مالکیت فکری ثبت نشده

بند دوم : تقاضاهای حقوق مالکیت فکری	۶۱
مبحث دوم : تأثیر شروط مندرج در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری بر حمایت از	
حقوق مالکیت فکری	۶۳
گفتار اول : شرط رفتار ملی	۶۳
بند اول : گسترش حمایت از مالکیت فکری	۶۶
بند دوم : محدودیت در استفاده از استثنائات و انعطاف ها	۶۶
گفتار دوم : شرط ملت کاملت الوداد	۷۱
گفتار سوم : رفتار منصفانه و عادلانه	۷۶
مبحث سوم : تأثیر شروط مندرج در موافقت نامه های دوجانبه سرمایه گذاری بر	
حمایت از حقوق مالکیت فکری	۸۴
گفتار اول : شرط انتقال فناوری	۸۴
گفتار دوم : شرط داوری	۸۷
مبحث چهارم : مصادره حقوق مالکیت فکری از منظر حقوق بین الملل سرمایه گذاری	
گفتار اول : مفهوم مصادره در حقوق بین الملل سرمایه گذاری	۹۴
گفتار دوم : شرایط مشروعیت مصادره در حقوق بین الملل سرمایه گذاری	۱۰۰
بند اول : منفعت عمومی	۱۰۱
بند دوم : غیر تبعیض آمیز	۱۰۱
بند سوم : رعایت تشریفات قانونی	۱۰۱
بند چهارم : جبران	۱۰۱
گفتار سوم : انواع مصادره حقوق مالکیت فکری	۱۰۳
بند اول : مصادره مستقیم حقوق مالکیت فکری	۱۰۳
بند دوم : مصادره غیر مستقیم حقوق مالکیت فکری	۱۰۴
۱. لیسانس اجباری	۱۰۴

- الف) جبران خسارت برای ليسانس های اجباری در موافقت نامه تريپس و موافقت نامه های
 دوجانبه سرمايه گذاري ۱۱۰
- ب) نحوه محاسبه غرامت ۱۱۱
۲. ابطال يا ضبط مالکيت فکري ۱۱۴
۳. واردات موازي ۱۱۹

بخش سوم : قلمروى اجراى حقوق مالکيت فکري در حقوق بين الملل

سرمايه گذاري

مبحث اول : تعامل و تعارض ميان کنوانسيون جنبه های تجاري مالکيت فکري

(تريپس) و معاهدات دوجانبه سرمايه گذاري ۱۲۲

گفتار اول : تعارض کنوانسيون جنبه های تجاري مالکيت فکري (تريپس) با معاهدات دوجانبه

سرمايه گذاري ۱۲۲

گفتار دوم : تعامل کنوانسيون جنبه های تجاري مالکيت فکري (تريپس) با معاهدات دوجانبه

سرمايه گذاري ۱۲۵

بند اول : شرايط اجرا و تأثير آن در انتقال فناوري ۱۲۹

بند دوم : شفافيت ۱۳۲

بند سوم : تشریفات ویژه و اطلاعات افشا نشده ۱۳۳

مبحث دوم : رويکرد کشورهای در حال توسعه به حقوق مالکيت فکري در موافقت

نامه های سرمايه گذاري ۱۳۸

نتيجه گيري ۱۴۱

منابع و مآخذ ۱۴۵

مقدمه

تبیین موضوع

امروزه اهمیت سرمایه گذاری های مستقیم خارجی در توسعه اقتصادی و پیشرفت کشورها بر کسی پوشیده نیست. فواید سرمایه گذاری مستقیم خارجی برای کشورها شامل جذب سرمایه، تکنولوژی، دانش روز، بالا بردن توانایی مدیریت، افزایش اشتغال، بهبود تراز پرداخت ها و افزایش رقابت است، به دلیل همین فواید بیشمار است که کشورها درصدد جذب هرچه بیشتر سرمایه گذاری های مستقیم خارجی می باشند.^۱ با توجه به نقش مهم سرمایه گذاری مستقیم خارجی کشورها برای جذب این نوع سرمایه تلاش می کنند. در واقع در بازار جهانی جذب این سرمایه ها بسیار رقابتی است. این رقابت به ویژه میان کشورهای در حال توسعه با توجه به لزوم دستیابی سریع به توسعه و کمبود منابع مالی بیشتر است.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی را می توان یکی از پدیده های اقتصادی قرن حاضر دانست. گسترش جهانی این پدیده بویژه در دهه ۱۹۸۰ از شتاب بی سابقه ای برخوردار بوده است به طوری که نرخ رشد آن از نرخ رشد سایر شاخص های اقتصاد جهان بسیار بالاتر رفته است. بنابر گزارش سالانه سازمان ملل متحد، در اوایل دهه ۱۹۹۰ تعداد ۳۷ هزار شرکت فراملی با حدود ۲۰۶ هزار شرکت فرعی وابسته در جهان وجود داشته است. این شرکتها با سرمایه ای بالغ بر ۲ هزار میلیارد دلار و فروشی معادل ۵/۵ هزار میلیارد دلار، حدود یک سوم از دارایی های بخش خصوصی جهان را در اختیار داشته اند.^۲ تأمل در آمار و ارقام فوق ما را به این نتیجه گیری می رساند که سرمایه گذاری خارجی پدیده ای کوچک و کم اهمیت نبوده که بتوان به آسانی از آن گذشت و تأثیر آن را بر اقتصاد کشورهای جهان اعم از توسعه یافته و در حال توسعه نادیده گرفت.

از سوی دیگر این واقعیت نیز وجود دارد که اموال فکری بخش عمده ای از نظام تجارت جهانی نوین را به خود اختصاص داده است و سرمایه گذاری اموال غیر مادی در حال حاضر بر بازار تجاری حاکم شده است. دانش لازم برای تولید کالا از ۲۰ درصد در سال ۱۹۵۰ به ۷۰ درصد در

^۱ محمد حسن فطرس، معصومه امامی، "بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران با تأکید بر اثر ثبت حق اختراع"،

مجله اقتصادی، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی، شماره ۱۲، اسفند ۱۳۹۰، ص ۵۴

^۲ مرجان شمس نژاد، «نقش حقوق مالکیت فکری در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی»، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق

مالکیت فکری، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷، ص ۱۴

سال ۱۹۹۵ افزایش یافته است. طبق گزارش دبیر کل آنکتاد، دانش مهمترین عنصر در نظم نوین اقتصادی بین المللی است و همین عامل موجب اعمال توجه خاص به حقوق مالکیت فکری و سرمایه گذاری خارجی در مذاکرات بین المللی شده است.^۳ در عصر حاضر که دارایی های فکری در عرصه ی تجارت جهانی نسبت به اموال عینی برتری یافته اند، رابطه دانش و تجارت بیشتر مورد توجه قرار گرفته و حقوق مالکیت فکری نقش مهم و حیاتی در تجارت بین الملل، سرمایه گذاری، روابط اقتصادی و رشد و توسعه پیدا کرده است. همین امر تبیین رابطه حقوقی میان حقوق بین الملل سرمایه گذاری و حقوق مالکیت فکری را بیش از پیش مطرح می کند.

ماهیت ناملموس حقوق مالکیت فکری لزوم این امر را مطرح می کند که با ترتیبات خاص در برابر کپی ها و استفاده های غیرمجاز یا سایر اشکال بهره برداری ناعادلانه حمایت شوند. نظام امروز حمایت از حقوق مالکیت فکری از موافقت نامه های بین المللی مختلف تشکیل شده است: موافقت نامه جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)^۴ که توسط سازمان تجارت جهانی اداره می شود و به عنوان موافقت نامه ای چندجانبه و اصلی در حمایت از حقوق مالکیت فکری عمل می کند و موافقت نامه های دوجانبه در حال افزایش که دارای مقررات قوی در حمایت از حقوق مالکیت فکری هستند. این موافقت نامه های دوجانبه معمولاً در شکل موافقت نامه های تجارت آزاد هستند و تحت عنوان مقررات تریپس پلاس نامیده می شوند و در مقایسه با موافقت نامه تریپس، استانداردهای بالاتری را جهت حمایت از حقوق مالکیت فکری مقرر می کنند.

بحث مذکور یک بعد سیاسی مهم دارد، بدلیل اینکه گسترش مقررات فراتر از حداقل استانداردهای تریپس (تریپس پلاس) در موافقت نامه های تجاری ممکن است استانداردهای جهانی حمایت از مالکیت فکری را ارتقا بخشد و کشورهای در حال توسعه را با پیامدهای منفی زیادی در زمینه داروها و بیوتکنولوژی مواجه کند. همین موضوع دلیلی است که چرا این جنبه حمایت از حقوق مالکیت فکری یعنی حمایت حقوق مالکیت فکری از طریق موافقت نامه های سرمایه گذاری بین المللی، تاکنون توجه کمتری را از سوی کشورها کسب کرده است.

³. Keith E Maskus & Jerome H. Reichman, **International Public Goods and Transfer of Technology Under a Globalized Intellectual Property Regime**. First ed, Cambridge University Press. (2005). p 258

⁴. Trips

رژیم امروز حقوق بین الملل سرمایه گذاری متشکل از موافقت نامه های بین المللی سرمایه گذاری است که شامل معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری و موافقت نامه های تجارت آزاد یا موافقت نامه های تجارت منطقه ای با بخش های سرمایه گذاری است. هدف از انعقاد این موافقت نامه ها ارتقا و حمایت متقابل از سرمایه گذاری ها می باشد. چنین موافقت نامه هایی معمولاً با گنجاندن حقوق مالکیت فکری در تعریف سرمایه گذاری این حقوق را نیز مورد حمایت قرار می دهند.

مقررات حمایت از سرمایه گذاری در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری به طور کلی برای حمایت از سرمایه گذاری ها، بدون هرگونه تمرکز خاص بر حقوق مالکیت فکری توسعه یافته اند. مقررات حمایتی در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری و مقررات حمایتی برای حمایت از حقوق مالکیت فکری (برای مثال موافقت نامه تریپس) در کنار هم وجود دارند، اما میزان و اندازه تعاملات بین این دو نوع نهاد حقوقی موجود مبهم است، بنابراین نمی توان این احتمال را رد کرد که استانداردهای حمایت از حقوق مالکیت فکری در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری یا بخش های سرمایه گذاری موافقت نامه های تجارت آزاد حمایت سختگیرانه تر و وسیع تری برای حقوق مالکیت فکری نسبت به موافقت نامه تریپس در دسترس قرار می دهند، و لذا استانداردهای تریپس پلاس را مقرر می کنند.

علاوه بر این حمایت حقوق مالکیت فکری بر اساس موافقت نامه های سرمایه گذاری بین المللی ممکن است دولتها را مجبور به اتخاذ استانداردهای بالاتری کند که این اجبار به صورت غیرمستقیم و ناملموس بردولتها تحمیل می شود، یعنی از طریق اقامه دعوی سرمایه گذاران علیه دولت که بوسیله آن فضای سیاسی دولت برای قانونگذاری داخلی تضعیف می شود. این وضعیت ایجاد معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری که به عنوان ابزار دیگری در دستان کشورهای توسعه یافته صادرکننده سرمایه قرار گرفته، مورد انتقاد واقع شده است.⁵

در واقع می توان گفت گسترش معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری یک پدیده بزرگ بین المللی در ارتقای استانداردهای بین المللی حقوق مالکیت فکری پس از تریپس بوده است. معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری به گسترش ادامه می دهند و مقررات حقوق مالکیت فکری را با استحکام بیشتری

⁵ Betram Boie. "The Protection of Intellectual Property Rights Through Bilateral Investment Treaties: Is There a Trips-Plus Dimension". Swiss National Center of Competence in Research. (2010). p 5

نسبت به دهه قبل در خود جای می دهند.⁶ همین گنجاندن حقوق مالکیت فکری در حقوق بین الملل سرمایه گذاری (معاهدات سرمایه گذاری و موافقت نامه های تجارت آزاد) لزوم بررسی تعاملات حقوق مالکیت فکری و موافقت نامه ترپیس (به عنوان رژیم حقوقی حاکم بر حقوق مالکیت فکری) را با حقوق سرمایه گذاری بیش از پیش مطرح می کند و همینطور حمایت های ارائه شده در موافقت نامه های سرمایه گذاری بین المللی را که قابل اجرا برای حقوق مالکیت فکری است و تأثیری که شروط مندرج در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری بر حقوق مالکیت فکری دارد، شایسته بحث و بررسی است.

تعریف مسأله و بیان سؤال های اصلی تحقیق

امروزه نقش حقوق مالکیت فکری در تجارت بین الملل، سرمایه گذاری مستقیم خارجی و انتقال تکنولوژی در اقتصاد کشورهای جهان بر کسی پوشیده نیست. به طور کلی نظام مالکیت فکری به عنوان یکی از مسائل زیر بنایی اقتصاد جهانی و ابزاری مهم برای توسعه پایدار برای کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه یافته معرفی شده است. هم چنین حمایت قوی و مؤثر از حقوق مالکیت فکری عامل بسیار مهم و تعیین کننده در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در بخش های مختلف اقتصادی است که برای توسعه پایدار امری حیاتی است.

شکاف در نظام های مالکیت فکری در بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به عنوان یکی از علل تفاوت در سطح جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی و جریان بین المللی سرمایه های خصوصی به شمار می آید. بسیاری از کشورهای در حال توسعه به دلیل ضعف در سیستم مالکیت فکری میزبان دائمی جریان سرمایه های خارجی نیستند در حالی که کشورهای توسعه یافته بعد از جنگ جهانی دوم اساس رشد و توسعه خود را بر پایه حقوق مالکیت معنوی بنا نهاده اند، به همین دلیل سهم زیادی از سرمایه های خارجی را داشته اند.

تقویت مبانی حقوق مالکیت فکری برای جذب سرمایه گذاری خارجی نیازمند تعیین نسبت حقوقی میان حقوق مالکیت فکری و سرمایه گذاری خارجی است. در حالی که در نگاه اول هر یک از این دو علم متعلق به دو شاخه مستقل از حقوق است، اما تحلیل حقوقی و تجربه بین المللی

⁶ Alan M. Anderson & Bobak Razavi. "Intellectual Property Rights Post-Trips: The Search for Consistency". *Transnational Dispute Management* 6, no. 2 (2009). p 13

نشان می دهد که میان این دو رشته پیوند وثیقی وجود دارد. در حالی که حقوق مالکیت فکری تحت نظام سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) نظام مند شده است، حقوق سرمایه گذاری خارجی هنوز تحت سیطره یک سازمان بین المللی قرار نگرفته است. با این حال همچون حقوق مالکیت فکری، سرمایه گذاری خارجی نیز موضوع معاهدات بین المللی متعددی قرار گرفته است. این جدایی ظاهری از یکسو و ارتباط این دو رشته از سوی دیگر موجب شده است تا بسیاری از مفاهیم موجود در حقوق مالکیت فکری و حقوق سرمایه گذاری خارجی با یکدیگر همپوشانی داشته باشد. شروطی نظیر رفتار ملی، ملت های کاملت الوداد و داوری بین المللی در هر دو دسته از معاهدات ذکر شده اند.

در جریان ورود سرمایه خارجی به کشور تا خروج آن مراحل وجود دارد که تعیین جایگاه حقوق مالکیت فکری در آن اهمیت می یابد. اولین پرسش در وهله ورود سرمایه خارجی این است که آیا مالکیت فکری سرمایه گذاران خارجی طبق معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری مصداق «سرمایه خارجی» محسوب می شود تا مورد حمایت این معاهدات قرار بگیرد یا خیر؟ به طور مثال سرمایه دانستن مالکیت فکری خارجی می تواند از مصادره غیرقانونی آن توسط دولت میزبان سرمایه جلوگیری به عمل آورد. در وهله دوم این چالش وجود دارد که تعهدات دولت ها طبق معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری خارجی می تواند قلمروی تعهدات دولت ها طبق معاهدات حمایت از مالکیت فکری را تغییر دهد و موجب تضییق یا توسعه آن شود؟ و دیگر اینکه شروط مربوط به مالکیت فکری در معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری تا چه اندازه می تواند حقوق مالکیت فکری را تحت تأثیر قرار دهد؟

بنابراین سؤالهای پژوهش تحت عنوان یک سؤال اصلی و دو سؤال فرعی ذیل طرح می شوند:

سؤال اصلی پژوهش:

۱. آیا تعهدات دولت ها طبق معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری خارجی می تواند

قلمروی تعهدات دولت ها طبق معاهدات حمایت از مالکیت فکری را تغییر دهد و موجب

تضییق یا توسعه آن شود؟

سؤالات فرعی پژوهش:

۱. آیا مالکیت فکری سرمایه گذاران خارجی طبق معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری مصداق «سرمایه خارجی» محسوب می شود تا مورد حمایت این معاهدات قرار بگیرد یا خیر؟
۲. شروط مربوط به مالکیت فکری در معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری تا چه اندازه می تواند حقوق مالکیت فکری را تحت تأثیر قرار دهد؟

فرضیه ها

۱. تعهدات دولت ها طبق معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری خارجی می تواند قلمروی تعهدات دولت ها طبق معاهدات حمایت از مالکیت فکری را تغییر دهد و موجب تضییق یا توسعه آنها شود.
۲. مالکیت فکری سرمایه گذاران خارجی طبق معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری مصداق «سرمایه خارجی» محسوب می شود و لازم است که مورد حمایت حقوق سرمایه گذاری خارجی قرار گیرد.
۳. شروط مربوط به مالکیت فکری در معاهدات و موافقتنامه های سرمایه گذاری در مواردی با شروط مندرج در معاهدات مالکیت فکری همپوشانی دارد و در مواردی با آن در تعارض است و لذا آن را تحت تأثیر قرار می دهد.

سابقه و پیشینه تحقیق

با توجه به جدید بودن حقوق مالکیت فکری در کشور ما تحقیقات جامعی در ابعاد مختلف آن از جمله نقش و تأثیر آن بر سرمایه گذاری های خارجی صورت نگرفته و تحقیقاتی که هم در این عرصه صورت گرفته به اندازه ای نیست که بتواند نیاز عصر حاضر را پاسخ دهد. در رابطه با حقوق مالکیت فکری در جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی پایان نامه ای با عنوان نقش حقوق مالکیت فکری در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی تألیف مرجان شمس نژاد (پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری دانشگاه تهران ۱۳۸۷) وجود دارد، که البته باید ذکر کرد که این پایان نامه به بررسی مسائل اقتصادی و نسبت تقویت حمایت از حقوق مالکیت فکری در جذب سرمایه خارجی پرداخته است و در این رابطه مقاله ای نیز با محتوای مشابه این پایان نامه تحت عنوان سرمایه گذاری مستقیم خارجی (مورد ایران) نوشته آقایان ابولقاسم مهدوی و سجاد برخورداری (پاییز ۱۳۸۷) است که به بررسی اجمالی در این رابطه پرداخته است. لازم به ذکر است

که عموم مطالعات صورت گرفته در این زمینه با محوریت مباحث اقتصادی و سیاسی بوده است و از جنبه حقوقی به طور جدی نگاه نشده است. البته در میان منابع لاتین در این زمینه مقالاتی تحت عنوان زیر وجود دارد (که به مباحث اقتصادی سیاسی پرداخته اند):

1. Amy Jocelyn glass, kamal Saggi (2002). "Intellectual Property Rights and Foreign Direct Investment". Journal of International Economics 56.
2. Keith E.markus (1998). "The Role of Intellectual Property Rights Encouraging Foreign Direct Investment and Technology Transfer". Duk journal of Comparative and International Law.

در این تحقیق تلاش خواهد شد تا ابعاد حقوقی موضوع به صورت مفصل و همه جانبه مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

ضرورت انجام تحقیق

با توجه به اینکه حقوق مالکیت فکری رشته ای نو پا در کشور ما محسوب می شود و از سویی مسئله سرمایه گذاری های مستقیم خارجی نیز امروزه یکی از مسائل بنیادین اقتصاد کشورهای در حال توسعه (بویژه کشور عزیزمان ایران است) و با توجه به تأثیرات حقوق مالکیت فکری در سرمایه گذاری مستقیم خارجی کشورها ضرورت آن احساس شد تا به بررسی جایگاه مالکیت فکری در سرمایه گذاری خارجی پرداخته شود تا از این طریق زمینه مناسب برای جذب بهتر سرمایه خارجی و تقویت مبانی حقوق مالکیت فکری در کشورمان فراهم شود.

هدف ها و کاربردهای مورد انتظار از انجام تحقیق

تلاش خواهد شد تا با یافتن مبانی حقوقی ارتباط میان حقوق مالکیت فکری و حقوق سرمایه گذاری خارجی زمینه مناسب برای تقویت یا اصلاح قوانین مربوط به مالکیت فکری و سرمایه گذاری خارجی فراهم شود تا جذب سرمایه گذاری خارجی از یکسو و تأمین منافع کشورمان از سوی دیگر بهتر تأمین شود.

روش تجزیه و تحلیل داده ها

روش تحقیق تحلیلی و توصیفی است که سعی شده با جمع آوری اطلاعات از کتابها و مقالات و اینترنت و ترجمه منابع انگلیسی و در نهایت با بررسی و تحلیل آنها به نتایج سودمندی دست یابیم.

سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر از سه بخش تشکیل شده است در بخش اول تحت عنوان تعاریف و کلیات به بررسی مفاهیم کلی پرداخته شده و ذیل آن در مبحث اول به تبیین مفاهیم حقوق مالکیت فکری و حقوق بین الملل سرمایه گذاری پرداخته شده است. در مبحث دوم جایگاه حقوق مالکیت فکری در موافقت نامه های سرمایه گذاری تبیین گردیده است. در بخش دوم که در واقع می توان آن را خمیر مایه اصلی تحقیق دانست به قلمرو حمایت از حقوق مالکیت فکری در حقوق بین الملل سرمایه گذاری خارجی پرداخته شده است. در مبحث اول تحت عنوان حقوق مالکیت فکری به عنوان مصداقی از سرمایه خارجی به بررسی این موضوع اختصاص یافته است و در مبحث دوم تأثیر شروط مندرج در معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری بر حمایت از حقوق مالکیت فکری تجزیه و تحلیل شده است. در مبحث سوم نیز به بررسی تأثیر شروط مندرج در موافقت نامه های دوجانبه سرمایه گذاری بر حمایت از حقوق مالکیت فکری پرداخته شده است و نهایتاً مبحث چهارم این بخش نیز به بحث مصادره حقوق مالکیت فکری از منظر حقوق بین الملل سرمایه گذاری اختصاص یافته است. بخش سوم تحت عنوان قلمرو اجرای حقوق مالکیت فکری در حقوق بین الملل سرمایه گذاری است که در مبحث اول آن تعاملات و تعارضات میان کنوانسیون جنبه های تجاری مالکیت فکری و معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری بیان شده است و در مبحث دوم نیز به رویکرد کشورهای در حال توسعه به حقوق مالکیت فکری در موافقت نامه های سرمایه گذاری اشاراتی شده است و در نهایت نتیجه این بررسی ها ارائه شده است.

بخش اول: تعاریف و کلیات

مبحث اول: مفاهیمی از حقوق مالکیت فکری و حقوق بین الملل سرمایه گذاری

بررسی جایگاه حقوق مالکیت فکری در حقوق بین الملل سرمایه گذاری و تأثیر موافقت نامه ها و معاهدات سرمایه گذاری بر روی این حقوق مستلزم آن است که ابتدا مفاهیمی از حقوق مالکیت فکری و سیر کوتاهی از تحولات آن و هم چنین سیر کوتاهی از تاریخچه و محتوی معاهدات و موافقت نامه های سرمایه گذاری به منظور آشنایی بیشتر مخاطبین و زمینه سازی برای ورود به بحث تبیین گردد تا در این زمینه ابهامی وجود نداشته باشد، لذا در مبحث اول با این هدف به تبیین مسائل مذکور خواهیم پرداخت.

گفتار اول: حقوق مالکیت فکری

بند اول: مفهوم حقوق مالکیت فکری و انواع آن

حقوق مالکیت معنوی در معنای عام خود مجموعه قواعد و مقرراتی است که از فکر، خلاقیت و ابتکار بشر که دارای ارزش اقتصادی و قابل داد و ستد هستند حمایت کرده و در این راستا یک سری حقوق مادی محدود به زمان و حقوق معنوی دائم به پدید آورنده آن اعطا می نماید.^۷ مفهوم حقوق مالکیت فکری را از زبان یکی از اساتید به نام حقوق می توان به این ترتیب بیان کرد: «در حقوق کنونی ارزش هایی شناخته شده است که قابل مبادله با پول است ولی نه بر شخص دیگری است و نه بر عینی، موضوع این حق با ارزش ابتکارها و تراوشهای ذهنی انسان است، به همین جهت نیز حقی در دایره تقسیم حقوق دینی و عینی نمی گنجد و خود گروه ویژه ای از اموال نوظهور را تشکیل می دهد که وصف مشترک آنها تکیه بر حاصل ابتکار و اندیشه انسان است و به همین اعتبار حقوق معنوی نامیده می شوند. مثل حق تألیف، حق اختراع، مالکیت صنعتی و تجاری، حق بر علائم تجاری و صنعتی».^۸ در تعریف حقوق معنوی می توان گفت حقوقی است که به صاحب آن اختیار انتفاع انحصاری از فعالیت فکر و ابتکار انسان را می دهد.

اغلب کشورها به دو دلیل اصلی، قوانینی را جهت حمایت از مالکیتهای فکری و معنوی تدوین کرده اند که دلیل اول القای وضعیت و بیان قانونی به حقوق اقتصادی و اخلاقی مخترعان در

^۷ . علیرضا نوروزی، حقوق مالکیت فکری، چاپ اول، تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۸۱، ص ۱۸

^۸ . ناصر کاتوزیان، اموال و مالکیت، چاپ هجدهم، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۶، ص ۲۳

اختراعاتشان و نیز حقوق عامه مردم در دستیابی به آن اختراعات است و دلیل دوم ارتقای خلاقیت و کاربرد نتایج آن و نیز تشویق مشارکت مردم در توسعه اجتماعی و اقتصادی است.^۹

حقوق مالکیت فکری دارای دو شاخه اصلی است:

الف) مالکیت صنعتی که شامل اختراع، علائم تجاری، طرح های صنعتی، نشانه های جغرافیایی، اسرار تجاری است.

ب) حق مؤلف که شامل آثار ادبی و هنری از قبیل داستانها، اشعار، بازیها، فیلم ها، آثار موسیقی، ترسیمات، نقاشی ها، عکس ها، مجسمه ها، طرح های ساختمانی و سایر حقوق مربوطه هستند.^{۱۰} مهمترین نکته در چارچوب حقوق اعطایی در زمینه حقوق مالکیت فکری خصیصه انحصاری بودن آنهاست. بدین مفهوم که بهره برداری از آن حقوق صرفاً متعلق به پدیدآورنده و مالک آن است و دیگران حق استفاده از آنها را بدون اجازه مالک ندارند و بدین جهت قابلیت خرید و فروش و امکان واگذاری این حقوق برای مدت معین وجود خواهد داشت.

بند دوم: حقوق مالکیت فکری در صحنه بین الملل

از اواخر قرن نوزدهم نیاز به حمایت فرامرزی از حقوق مالکیت فکری به رسمیت شناخته شد و لزوم انعقاد کنوانسیونهای بین المللی را تسریع بخشید. اولین معاهده بزرگ بین المللی کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی در سال ۱۸۸۳ بود که در حال حاضر ۱۷۳ کشور عضو آن هستند. کنوانسیون پاریس همه انواع مالکیت صنعتی مثل حق اختراعات، مدلها، سودمند علائم و طرح های صنعتی را شامل می شود. در این کنوانسیون سه اصل مهم ذکر شده اند: (۱) رفتار ملی برای متقاضیان خارجی حقوق مالکیت فکری و یا مالکان (۲) شناسایی حق تقدم تقاضاهای ایجاد شده در کشورهای عضو (۳) قواعد عمومی حقوق مالکیت فکری که همه کشورهای عضو می بایست از آن پیروی کنند.

به همین ترتیب نیاز به ایجاد یک سیستم یکنواخت در حق مؤلف منجر به تصویب کنوانسیون برن در سال ۱۸۸۶ میلادی برای حمایت از آثار ادبی و هنری شد که در حال حاضر ۱۶۴ کشور عضو آن هستند. کنوانسیون برن نیز هم چنین اصول ذیل را مقرر می کند: (۱) رفتار ملی برای آثار

^۹ . شهناز نایب زاده، "حقوق مالکیت معنوی و انتقال فناوری"، مجله تدبیر، ۱۸(۱۳۸۶)، ص ۶۳

^{۱۰} . سید حسن میرحسینی، مقدمه ای بر حقوق مالکیت معنوی، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵، ص ۲۱-۲۲

سرچشمه گرفته در سایر کشورهای عضو ۲) تضمین اصل حمایت خودکار ۳) حداقل استانداردهای معین رفتاری که باید در قانونگذاری ملی اجرا شود.

علاوه بر این معاهدات مهم، موافقت نامه مادرید در مورد ثبت بین المللی علائم مورخ ۱۸۹۱ و موافقت نامه لاهه در مورد ثبت بین المللی طرح های صنعتی مورخ ۱۹۲۵ در رابطه با حمایت از مالکیت فکری به تصویب رسیده اند. در سال ۱۹۶۷ سازمان جهانی مالکیت فکری^{۱۱} در ژنو به عنوان یک آژانس تخصصی سازمان ملل متحد تأسیس شد. این سازمان کنوانسیونهای بزرگ حقوق مالکیت فکری را با هدف ترویج شناسایی و توسعه حقوق مالکیت فکری در سراسر جهان اداره می کند. در سال ۱۹۹۴ سازمان تجارت جهانی موافقت نامه تریپس را تصویب کرد که هم مالکیت صنعتی و هم حق مؤلف را به عنوان یک قسمت جدایی ناپذیر از قواعد تجاری چندجانبه سازمان تجارت جهانی تلقی می کند. این موافقت نامه با ترکیب قسمت هایی از کنوانسیونهای اولیه شکل گرفت و اعضا را به اعمال حداقل استانداردها به منظور حمایت از حقوق مالکیت فکری ملزم کرد. بنابراین این موافقت نامه شامل یک استاندارد حداقل رفتار (نه حداکثر) در مورد حمایت کافی و مناسب از حقوق مالکیت فکری است.

از زمان تصویب موافقت نامه تریپس به بعد و پس از شکست دور دوحه سازمان تجارت جهانی، روند ایجاد قواعد بین المللی در زمینه حقوق مالکیت فکری از سطح چند جانبه به سطح منطقه ای و دوجانبه منتقل شده است که شامل معاهدات دوجانبه سرمایه گذاری و موافقت نامه های تجارت آزاد است که حاوی بخش هایی در رابطه با حمایت از مالکیت فکری هستند که یا شامل مقررات تریپس است یا در اکثر موارد فراتر از آن است. ارتقای استانداردهای تریپس به صورت عمومی تحت عنوان تعهدات تریپس پلاس^{۱۲} شناخته می شود.^{۱۳}

بند سوم: اهمیت اقتصادی حقوق مالکیت فکری

اهمیت و نقش مالکیت فکری در صحنه بین المللی به تدریج رو به گسترش است. جهانی شدن تجارت به این معناست که آثار و تراوشات فکری انسان مانند اختراعات، طرحها و نام های

¹¹. Wipo (World Intellectual Property Organization)

¹². Trips Plus

¹³. Markus Perkams & James M. Hosking. "The Protection of Intellectual Property Rights Through International Investment Agreements: Only a Romance of True Love?". *Transnational Disput Management* 6.no.2 (2009). p 10-11